

Корекція рухової сфери школярів із депривацією слуху засобами фізичного виховання

Рівненський державний гуманітарний університет (м. Рівне)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. У світі нараховується понад 650 млн осіб з обмеженими можливостями, що становить близько 10 % населення планети. Понад чверть із них – діти. І вітчизняна, і закордонна статистика свідчить, що число дітей із депривацією слуху постійно зростає [5]. Проведені масові дослідження слуху в різних країнах показали, що приблизно 4–6 % від усього населення земної кулі мають такі порушення слуху, які ускладнюють соціальне спілкування. При цьому близько 2 % населення відзначається двосторонньою значно вираженою глухуватістю (І. Г. Байкіна, 1991; В. П. Пузанов, 1998; Л. А. Добриніна, 2002).

Важливу роль у розв'язанні проблем корекції, реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями слуху в умовах сьогодення відіграють засоби адаптивного фізичного виховання (С. П. Євсєєв, Р. В. Чудна, Л. Д. Хода, Л. В. Шапкова, В. В. Храмов). Повноцінний розвиток дітей, у котрих простежено порушення слуху, неможливий без фізичного виховання, що забезпечує не тільки необхідний рівень фізичного розвитку, а й корекцію відхилень різних сфер діяльності глухої дитини (Т. А. Власова, 1954; Р. М. Боскис, 1988; А. А. Дмитрієв, 2002). Різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються в системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дають змогу здійснювати добір і необхідне їх поєднання з урахуванням завдань корекції рухових порушень та підвищення фізичної підготовленості учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня [4].

Багато дослідників відзначають, що практично у всіх дітей із порушеннями слуху існують проблеми формування рухових функцій (Б. І. Пінський, 1977; Г. В. Трофимова, 1979; В. Л. Страковська, 1987; В. А. Кручинін, 1989; Н. Г. Байкіна, Б. В. Сермеєв, 1991; Л. Б. Держинська, 1997; Є. М. Мастокова, 1997; Л. Д. Хода, 1999). Усе це приводить до необхідності застосування особливих методів навчання й виховання дітей із порушеннями слуху, заснованих на використанні всієї системи збережених аналізаторів і спрямованих на корекцію наслідків порушеного психофізичного розвитку. На думку А. А. Дмитрієва [2], під корекцією рухових порушень слід розуміти подолання, послаблення та переборення недоліків (порушень) у фізичному розвитку й рухових здібностях людини при здійсненні її всебічного фізичного розвитку.

Дані досліджень рухової сфери школярів із розладами слуху свідчать про те, що процес фізичного виховання в спеціальних школах сьогодні ще недостатньо вивчений і розроблений та вимагає впровадження нових засобів, форм і методів організації занять із фізичної культури, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Завдання статті – розкрити зміст корекції рухової сфери школяра з депривацією слуху засобами фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розвиток дитини з обмеженими можливостями слуху в умовах її перебування в спеціалізованому навчальному закладі набуває певної своєрідності. У закладі інтернатного типу дитина більш обмежена в руховій активності, порівняно зі своїми однолітками, які навчаються в масовій школі. На сучасному етапі суспільного розвитку впровадження нових форм фізичного виховання в спеціалізованих закладах має на меті забезпечення системності формування компенсаторних механізмів у дітей із розладами слуху, вивчення стадійності їхнього розвитку, залежності структури компенсації від часу появи дефекту, важкості та глибини ураження, рівня педагогічної допомоги, розкриття ролі сенситивних періодів розвитку тієї чи іншої функції в процесі компенсації дефекту й, нарешті, показ важливої ролі різних форм практичної діяльності як умови подолання впливу дефекту на фізичний, психічний і соціальний розвиток дітей із розладами слуху [1; 2; 5–7].

Відомо, що ураження функції слухового аналізатора призводить до низки вторинних відхилень і, насамперед, до затримки в мовному розвитку. Мова виступає як засіб взаємозв'язку людей із навколишнім світом. Його порушення призводить до зменшення обсягу одержуваної інформації, що позначається на розвитку всіх пізнавальних процесів і тим самим впливає, передусім, на процес

оволодіння всіма видами рухових навичок (Л. С. Виготський, 1956; Н. Г. Морозова, 1973; У. Трофимов, 1980 й ін.).

Діти з обмеженими можливостями слуху мають низку супутніх захворювань: порушення постави, відставання в психомоторному розвитку, дисфункції імунної системи та ін. (Тьомкін Я. С., 1957). У дітей із депривацією слуху порушена діяльність дихальних м'язів, які беруть участь у голосоутворенні (М. І. Нікітіна, 1989). Як наслідок – суттєве відставання в розвитку м'язів шиї, пояса, верхніх кінцівок, верхньої частини спини; ступінь відставання істотно залежить від ступеня приглухуватості (С. І. Токарев, 1984).

У деяких школярів із порушеним слухом більше проявляються: а) емоційні порушення (гнів, страх, тривога); б) порушення поведінки (негативізм, агресивність, жорстокість до однолітків); в) моторні розлади (гіперактивність, психомоторне збудження, неспокій, блефароспазм; г) вестибулярні розлади (хитка хода, “човгання” ногами під час ходьби, запаморочення); г) порушення мови (аутизм, невиразність, скандування мови); д) шкідливі звички (смоктання пальця, кусання нігтів). У слабчучих дітей переважає гальмівний тип нервової системи над збудливим (В. М. Рахманінов, 1988).

У наукових дослідженнях С. П. Євсєєва відзначається [3; 4], що відставання від норми у фізичному розвитку школярів із порушеннями слуху становить: у 1 класі – 62,5 %, у 3-му – 80,5 %. За даними Г. А. Іллінської, показники ЖЄЛ у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху знижені на 200–300 куб. см; у сім років відставання за параметрами ЖЄЛ складає 23 %, у 10 – 35 %; у 62 % слабчучих виявлено дисфункції вестибулярного апарату; у багатьох порушена діяльність центральної нервової системи, відзначено часті простудні захворювання.

Глухим школярам властиві різноманітні порушення в руховій сфері. До найбільш характерних відносять:

1) недостатньо точну координацію й невпевненість у рухах, що особливо помітно при оволодінні навичкою ходьби в малюків (Н. А. Рац, 1947) і виявляється в більш старшому віці у вигляді човгання під час ходи;

2) відносно повільність оволодіння руховими навичками (А. П. Гозова, 1979; Ю. М. Комаров, 1976 й ін.);

3) труднощі збереження статистичної та динамічної рівноваги (В. А. Какузін, 1973 та ін.);

4) відносно низький рівень розвитку орієнтування в просторі (О. І. Кукушкіна, 1986 й ін.);

5) уповільнену швидкість виконання окремих рухів, усього темпу діяльності в цілому, порівняно зі здоровими однолітками (Б. М. Зайцев, 1974; Б. І. Орлов, 1975);

6) утрату слуху, що відбивається і на рівні розвитку фізичних якостей, зокрема за рівнем розвитку сили (у восьмирічному віці величина відставання глухих від здорових – 6–8 %, а до сімнадцятирічного віку – 53,3 %).

Цілеспрямовані й дозовані фізичні навантаження з чітким підбором засобів і методів – потужний чинник корекції та компенсації недоліків у фізичній підготовленості дітей з обмеженими можливостями слуху (Л. Д. Хода, 2001; Н. Г. Байкіна, 2002; А. В. Мутьєв, Я. В. Крет, 2004 та ін.). Різний рівень здоров'я й збережувальних функцій лімітує рухову активність дітей, які мають порушення в роботі аналізаторних систем, зокрема слухового аналізатора, і вимагають комплексного підходу до вибору засобів, методів адаптивної фізичної культури, розв'язання корекційних, компенсаторних завдань у поєднанні з процесом фізичного виховання дітей з обмеженими можливостями слуху (В. Шапкова, 2007 й ін.).

Від позитивного розв'язання завдань корекції порушених рухових функцій у повному обсязі залежить подолання загальних проблем, зокрема підвищення рівня фізичної підготовленості за допомогою розвитку фізичних якостей означеного контингенту. Процес розвитку фізичних якостей і навчання рухів слабчучих дає змогу значно нівелювати відмінності в розвитку рухових навичок між ними та їхніми здоровими ровесниками. Адаптивне фізичне виховання в спеціальній школі-інтернаті для школярів із порушеним слухом будується з урахуванням індивідуального й диференційованого підходу до регулювання фізичного навантаження, фізичної підготовленості та сенсорних можливостей дітей, а також з урахуванням емоційної насиченості. Емоційність занять залежить від різноманітності вправ, загального тону проведення занять, інтонації й команди викладача.

Аналіз наукових досліджень [1; 6–8], педагогічні спостереження та проведені обстеження фізичного стану школярів із депривацією слуху виявили значне їх відставання за показниками швидкісно-силових якостей і різними проявами координаційних здібностей. Доцільність використання вправ швидкісно-силової спрямованості підтверджується двома теоретичними положеннями: 1) до

базових видів координаційних здібностей належать ті координаційні прояви, які необхідні при прояві будь-яких дій (ходьба, біг, стрибки, навчальні й побутові дії), 2) підвищення рівня однієї фізичної здібності справляє позитивні зміни на інші якості (“позитивний перенос”) [9; 10].

Методика швидкісно-силової спрямованості навчального процесу спирається на принцип зв'язного розвитку координаційних і кондиційних фізичних здібностей. Для посилення корекційного впливу методика включає вправи для розвитку рівноваги, активізації психічних процесів і порушень слухової функції. Засобами розвитку швидкісно-силових якостей у корекційному процесі на занятті фізичною культурою є різні види бігу, стрибки, метання, вправи з м'ячами (набивними, волейбольними, тенісними). Основні методи – ігровий і змагальний – включають естафети, рухливі ігри, повторні завдання, сюжетні ігрові композиції, колову форму організації занять.

Кожне заняття обов'язково містить елементи навчання програмних видів фізичних вправ. Із трьох занять на тиждень по 45 хв два слід відвести на розвиток переважно швидкісно-силових якостей, одне – на корекцію вестибулярних порушень і розвиток функції рівноваги. Для підвищення емоційності та підтримки інтересу до занять фізичною культурою їх проводять із використанням колової форми організації, яка сприймається дітьми як гра, оскільки має сюжетну основу. Вправи підбирають для комплексного розвитку фізичних якостей. Їх кількість на станції, інтенсивність та інтервали відпочинку регулюються відповідно до індивідуальних можливостей дитини. Час проходження всіх станцій 10–15 хв, відпочинок між колами – 1–1,5 хв, кількість кіл – 1–3.

Розв'язання завдань розвитку функції рівноваги й корекції вестибулярних порушень доцільно виконувати на одному занятті, відвівши кожній із них приблизно однаковий час – по 15 хв. Добре засвоєні та безпечні вправи (ходьба, стійки) спочатку виконуються із розплющеними очима, потім – із заплющеними (від 2 до 8–10 кроків). Усі вправи, пов'язані з корекцією й розвитком рівноваги, роблять зі страховкою, підтримкою, допомогою. Вправи в метанні на точність із м'ячами різного діаметра, ваги та матеріалу є сильним подразником вестибулярного аналізатора, тому що доводиться закидати голову назад, напружувати зір, координувати рухи, зберігати стійкість, тобто включати в роботу різні сенсорні системи.

Під час проведення фізкультурно-оздоровчих змагань потрібно дотримуватися низки методичних вимог:

- 1) підбирати вправи, відповідно до стану психофізичних і рухових здібностей дітей;
- 2) спеціальні корекційні вправи чергувати із загальнорозвивальними й профілактичними;
- 3) вправи зі змінами положення голови в просторі виконувати з поступово зростаючою амплітудою;
- 4) вправи на статичну та динамічну рівновагу ускладнювати згідно з індивідуальними особливостями й статокінетичною стійкістю дітей із забезпеченням страховки;
- 5) вправи із заплющеними очима виконувати тільки після їх освоєння з розплющеними очима;
- 6) у процесі всього заняття активізувати мислення, пізнавальну діяльність, емоції, міміку, розуміння мови.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що раціональна організація фізичного виховання школярів із порушеннями слуху з використанням різноманітних засобів фізичного виховання сприяє ефективній корекції рухових функцій і соматичного здоров'я учнів з обмеженими можливостями слуху, які у своїй сукупності посилюють їхню соціальну адаптацію.

Джерела та література

1. Байкіна Н. Г. Диагностика и коррекция двигательной сферы у лиц с нарушениями слуха : учеб. пособие / Н. Г. Байкіна. – Запорожье : ЗГУ, 2003. – 232 с.
2. Дмитриев А. А. Педагогические основы коррекции двигательных нарушений у учащихся вспомогательных школ в процессе физического воспитания : автореф. дис ... канд. пед. наук. – Красноярск, 1989. – 21 с.
3. Евсеев С. П. Адаптивна фізична культура : навч. посіб. / С. П. Євсеев, Л. В. Шапкова. – М. : Радян. спорт, 2000. – 240 с.
4. Євсеев С. П. Теорія та організація адаптивної фізичної культури : посібник : у 2 т. / під заг. ред. проф. С. П. Євсеева. – М. : [б. в.], 2002. – 448 с.
5. Колишкін О. В. Корекція рухових порушень дітей старшого шкільного віку з розладами слуху засобами адаптивного фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Колишкін Олександр Володимирович ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса). – Одеса, 2004.

6. Ляхова І. М. Корекційно-педагогічні основи фізичного виховання дітей зі зниженим слухом (теоретико-методичний аспект) : монографія / І. М. Ляхова. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2005. – 506 с.
7. Сермеев Б. В. Индивидуально-дифференцированный подход в процессе коррекции двигательных нарушений у детей в специальных школах / Б. В. Сермеев, Н. Н. Ефименко. – Горький : [б. и.], 1990. – 232 с.
8. Хода Л. Д. Программа по физическому воспитанию для детей с тяжёлыми нарушениями слуха и речи : учеб. пособие / Л. Д. Хода. – Якутск : Изд-во ЯГУ, 1999. – 52 с.
9. Чудна Р. В. Адаптивне фізичне виховання / Р. В. Чудна. – К. : Наук. думка.– 2000. – 358 с.
10. Шапкова Л. В. Засоби адаптивної фізичної культури : метод. рек. / Л. В. Шапкова. – М. : Радян. спорт, 2001. – 152 с.

Анотації

Гармонійний розвиток школярів із депривацією слуху неможливий без фізичного виховання, що забезпечує не тільки необхідний рівень фізичного розвитку, але й корекцію відхилень різних сфер діяльності школярів з обмеженими можливостями слуху. Завдання дослідження – розкрити зміст корекції рухової сфери учня з депривацією слуху засобами фізичного виховання. Цілеспрямовані й дозовані фізичні навантаження з чітким підбором засобів і методів є потужним чинником корекції та компенсації недоліків у фізичній підготовленості дітей із депривацією слуху. Педагогічні спостереження та проведені обстеження фізичного стану школярів з обмеженими можливостями слуху виявили значне їх відставання в показниках швидкісно-силових якостей і різних проявах координаційних здібностей. Отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що раціональна організація фізичного виховання учнів із порушеннями слуху з використанням різноманітних засобів фізичного виховання сприяє ефективній корекції рухових функцій і соматичного здоров'я школярів з обмеженими можливостями слуху, які у своїй сукупності посилюють їхню соціальну адаптацію.

Ключові слова: школяр, слух, депривація, обмежені можливості, рухова сфера, засіб, фізичне виховання.

Светлана Демчук. Коррекция двигательной сферы школьников с депривацией слуха средствами физического воспитания. *Гармоничное развитие школьников с депривацией слуха невозможно без физического воспитания, которое обеспечивает не только необходимый уровень физического развития, но и коррекцию отклонений разных сфер деятельности школьников с ограниченными возможностями слуха. Задача исследования – раскрыть содержание коррекции двигательной сферы ребёнка с депривацией слуха средствами физического воспитания. Целенаправленные и дозированные физические нагрузки с чётким подбором средств и методов является мощным фактором коррекции и компенсации недостатков в физической подготовленности учеников с депривацией слуха. Педагогические наблюдения и проведенные исследования физического состояния школьников с ограниченными возможностями слуха показали их значительное отставание по показателям физического развития относительно здоровых сверстников. Полученные результаты подтверждают гипотезу о том, что рациональная организация физического воспитания школьников с нарушениями слуха с использованием разных средств физического воспитания содействует эффективной коррекции двигательных функций и соматического здоровья учеников с ограниченными возможностями слуха, которые в своей совокупности усиливают их социальную адаптацию.*

Ключевые слова: школьник, слух, депривация, ограниченные возможности, двигательная сфера, средства, физическое воспитание.

Svitlana Demchuk. Correction of Motor Sphere of Pupils with Hearing Deprivation by Means of Physical Education. *Harmonious development of pupils with hearing deprivation is impossible without physical education that ensures not only necessary level of physical education, but also correction of deviations of different spheres of activity of pupils with limited hearing possibilities. Task of the research – to reveal the content of correction of motor sphere of a pupils with hearing deprivation by means of physical education. Task-oriented and dosed physical loads with specific selection of means and methods is a powerful factor of correction and compensation of deficiencies in physical preparation of children with hearing deprivation. Pedagogical observations and conducted studies of physical condition of pupils with limited hearing abilities have shown their considerable lagging in indices of physical development in comparison with their coevals. Achieved results proof the hypothesis that rational organization of physical education of pupils with hearing deprivations with the usage of different means of physical education contribute to effective correction of motor functions and somatic health of pupils with limited hearing abilities that all together reinforce their social adaptation.*

Key words: pupil, hearing, deprivation, limited abilities, motor sphere, means, physical education.